

Αρνητικό και μετουσίωση

Ιωάννης Βαρτζόπουλος, Σπύρος Μητροσύλης

Η έννοια της μετουσίωσης έχει τη δική της ενδιαφέρουσα εξέλιξη στην ιστορία της ψυχανάλυσης. Αρχικά θεωρήθηκε ότι αφορά την αλλαγή του σκοπού της ενόρμησης. Δεν είναι πλέον η σεξουαλική ικανοποίηση σκοπός της ενόρμησης. Το αισθητικό βίωμα, το θρησκευτικό συναίσθημα, η υπηρετήση ενός ιδεώδους, η ιδεολογία, το αίσθημα του ανήκειν σε μία ομάδα, μεταξύ άλλων, εκπροσωπούν εκδοχές του μηχανισμού της μετουσίωσης (Freud, 1905, SE 7: 177–178· Freud, 1915, SE 14: 127–128). Ένα ερώτημα είναι πως η μετουσίωση σχετίζεται με την απώθηση : θα θεωρηθεί κυρίως αμυντικός μηχανισμός που συνδέεται διαλεκτικά με την απώθηση διότι συντηρεί μεταθέτοντας τα ενορμητικά παράγωγα ενώ η απώθηση “απωθεί” στα βάθη όπως λέει η λέξη μέχρι να φαίνονται σχεδόν ότι δεν υπήρξαν ποτέ; Ή θα θεωρηθεί εκδοχή του πεπρωμένου των ενορμήσεων, χωρίς να παρεμβάλλεται η απώθηση; (Freud, 1915, SE 14: 130–134). Ένα σημαντικό ερώτημα επίσης είναι εάν η ενέργεια που επενδύεται είναι σεξουαλική ή ουδετεροποιημένη, δηλαδή εάν είναι ενέργεια με πηγή στο ασυνείδητο ή στο Εγώ (Freud, 1923, SE 19: 28–30).

Η αλλαγή του σκοπού της ενόρμησης, το ουσιώδες στον μηχανισμό της μετουσίωσης, δεν συνεπιφέρει αναγκαστικά και αλλαγή του αντικειμένου. Θεωρητικά, το αρχικά σεξουαλικό αντικείμενο είναι δυνατόν να είναι αργότερα αντικείμενο μετουσίωσης. Υπάρχει βέβαια και η άποψη ότι η αλλαγή του σκοπού συνεπιφέρει και αλλαγή του αντικειμένου της ενόρμησης στην κατεύθυνση της μετουσίωσης (Freud, 1914, SE 14: 94–95). Αυτές οι περιπτώσεις αναδεικνύουν την επικάλυψη της μετουσίωσης με την εξιδανίκευση διότι η μετουσίωση -πνευματικοποίηση-εξαγνισμός-ανύψωση επιφέρει εξιδανίκευση.

Μία άλλη ιδιαίτερη πτυχή είναι η συμμετοχή της επιθετικότητας, της καταστροφικότητας στο πεπρωμένο της μετουσίωσης. Η μετουσίωση, στην κατεύθυνση αυτή, είναι συνεκδοχή της καταθλιπτικής θέσης, της μίξης των ενορμήσεων και της επιβίωσης του αντικειμένου από τις καταστροφικές επιθέσεις (Klein, 1935, pp. 145–147· Klein, 1940, pp. 153–155). Η επιρροή της Melanie Klein

έφερε στο προσκήνιο τον ρόλο της επιθετικότητας και τον ρόλο του αντικειμένου στο πεπρωμένο της μετουσίωσης.

Η ενσωμάτωση του αρνητικού στη θεωρία της ψυχανάλυσης μάς έδωσε τη δυνατότητα να εμβαθύνουμε περισσότερο στη φύση και στον μηχανισμό της μετουσίωσης. Η άρνηση (Verneinung και Verwerfung) και η ενόρμηση του θανάτου ήταν οι κύριοι εκπρόσωποι του αρνητικού στον Freud (Freud, 1920, SE 18: 38–41· Freud, 1925, SE 19: 235–239), οι αρνητικές ενορμήσεις (-L, -H, -K), το κενό και το άπειρο ως προϊόν της excessive fragmentation και η negative capability στον Bion (Bion, 1962a, pp. 306–308). Η εργασία του αρνητικού στον Green αποκαλύπτει την συγγένεια της μετουσίωσης με μετασχηματισμούς όπως τον ναρκισσισμό, την ταύτιση και την αποσεξουαλικοποίηση οι οποίοι όλοι έχουν ως κοινό την ανταγωνιστική στον έρωτα λειτουργία της ενόρμησης του θανάτου ή καταστροφής. (Green, 1993, p. 299, π.303)-

Στον Bion, όπως οι απόψεις του αναπτύσσονται στο άρθρο του ‘Μία θεωρία της σκέψης’, το αντικείμενο είναι συνδεδεμένο με την έννοια της reality principle του Freud, όπως παρουσιάζεται στις δύο αρχές ψυχικής λειτουργίας (Freud, 1911, SE 12: 218–220· Bion, 1962a, pp. 307–309). Ο συνδυασμός της definitory hypothesis και του ψεύδους οδηγεί στην pre-conception, μία empty thought, ένα thing-in-itself με την προσμονή ενός αντικειμένου. Η σύνδεση της pre-conception με ένα αντικείμενο που με κάποιο τρόπο ικανοποιεί τις ανάγκες του (positive realisation) δημιουργεί την conception. Η σταθερή σύνδεση (constant conjunction) της conception με ένα αντικείμενο δημιουργεί το concept (Bion, 1962b, pp. 111–113).

Η συνάντηση της pre-conception με μία negative realisation, της απουσίας του προσδοκώμενου στήθους, θέτει το πρώιμο Εγώ ενώπιον ενός διλήμματος, της evasion ή της modification of frustration. Καταρχήν, η μη ανεύρεση του επαρκώς καλού αντικειμένου βιώνεται όχι μόνο ως απουσία του καλού αντικειμένου αλλά ως παρουσία ενός κακού αντικειμένου. Το κρίσιμο σημείο είναι η tolerance of frustration. Εάν υπάρχει επαρκής tolerance of frustration, επιλέγεται η modification of frustration, όπου η αντικατάσταση του απόντος αντικειμένου με μία σκέψη-thought (Bion, 1962b, pp. 31–36). Αυτή είναι η πιο κοντινή εκδοχή του Bion στην έννοια της μετουσίωσης.

Όταν η tolerance of frustration δεν είναι επαρκής, η απουσία του καλού στήθους υπόκειται σε excessive fragmentation και υπερτροφική projective identification, που

δημιουργούν το κενό και το άπειρο και την επακόλουθη nameless dread (Bion, 1962b, pp. 96–101).

Στην οπτική αυτή, ο Bion αποδίδει στη λειτουργία της σκέψης τον χαρακτήρα της μετουσίωσης (Bion, 1962b, pp. 54–56).

Στον Green η έννοια της μετουσίωσης εμπλουτίζει το εγώ με ναρκισσιστική libido ωστόσο αυτό γίνεται εις βάρος του αντικειμένου με την αποσεξουαλικοποίηση, με αποτέλεσμα να αφήνεται περισσότερος χώρος για τη “δράση” της ενόρμησης θανάτου. Έτσι, η μετουσίωση από την ενοποιητική λειτουργία που έχει αρχικά, μπορεί, παραδόξως, να μπει στην υπηρεσία της ενόρμησης του θανάτου (Green, 1993, p.300). Έχει ενδιαφέρον να αναζητηθεί ένα σημείο σύγκλισης μεταξύ Green και Bion αναφορικά με τη λειτουργία της σκέψης όπως, επίσης, αναφορικά με την άλλη έννοια του Green της objectalising και dis-objectalising function (Green, 1999).

Βιβλιογραφικές αναφορές

Bion, W. R. (1962a). A theory of thinking. *International Journal of Psycho-Analysis*, 43, 306–310.

Bion, W. R. (1962b). *Learning from Experience*. London: Heinemann.

Γκριν Α. (2002). *Η ιδιωτική τρέλα, Ψυχανάλυση των οριακών περιπτώσεων*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη.

Freud, S. (1905). Three essays on the theory of sexuality. *SE*, 7, 123–246.

Freud, S. (1911). Formulations on the two principles of mental functioning. *SE*, 12, 213–226.

Freud, S. (1914). On narcissism: An introduction. *SE*, 14, 67–102.

Freud, S. (1915). Instincts and their vicissitudes. *SE*, 14, 109–140.

Freud, S. (1920). Beyond the pleasure principle. *SE*, 18, 1–64.

Freud, S. (1923). The ego and the id. *SE*, 19, 12–66.

Freud, S. (1925). Negation. *SE*, 19, 235–239.

Green, A. (1993). *Le travail du négatif*. Paris, Éd. de Minuit.

Green, A. (1999). *The Work of the Negative*. London: Free Association Books.

Green, A (2007). *Pourquoi les pulsions de destruction ou de mort?* Editions de Panama, Paris.

Klein, M. (1935). A contribution to the psychogenesis of manic-depressive states. *International Journal of Psycho-Analysis*, 16, 145–174.

Klein, M. (1940). Mourning and its relation to manic-depressive states. *International Journal of Psycho-Analysis*, 21, 125–153.

Revue Francaise de Psychanalyse. La sublimation 2005 TLXIX